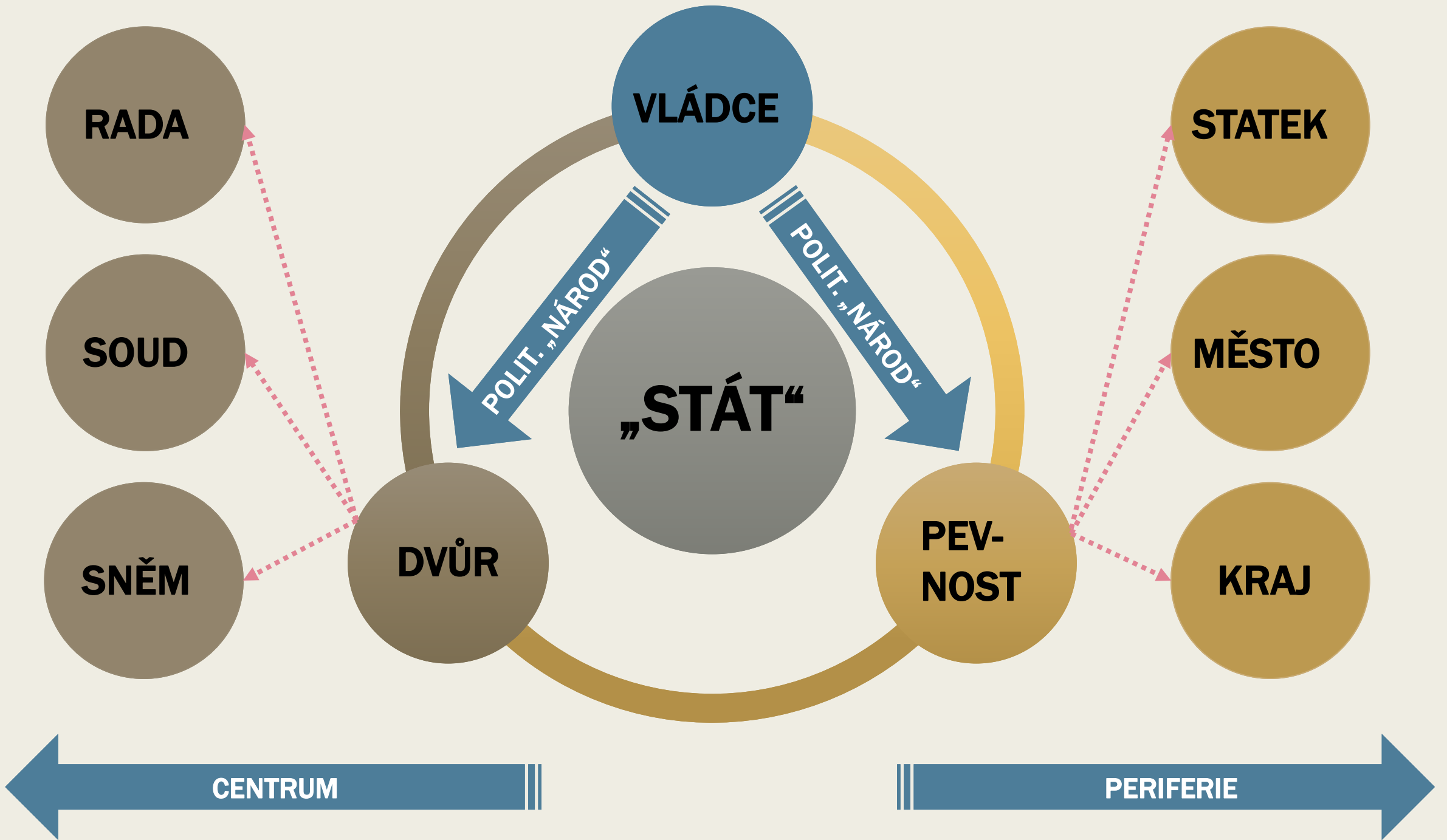

STŘEDOVĚKÁ PRÁVNÍ KULTURA: *INSTITUCE*

Jakub Razim

ZÁKLADNÍ POJMY

PROČ „STÁT“?

- modernizace politické organizace a národně-integrační úsilí v **19. stol.** → **orientace dějepisectví na fenomén „státnosti“** (Kocka)
- **něm. „ústavní dějepisectví“**
 - *Haller – patrimonialismus*
 - *Gierke – pospolitosti*
 - *Sohm – státní monopol na realizaci práva*
 - *Below – delegace státní moci*
- x **kritika prezentismu** → namísto „státu“ LTI: „panství“ (Brunner), „politický řád“ (Mayer)
- x **„personalizace“ státu** → síť mocenských vztahů mezi příslušníky urozené elity
- nutno rozlišovat: stát jako his. fenomén x stát jako pojem
- Mayer: ***Personenverbandstaat x territorialer Flächenstaat***

CO JE „STÁT“?

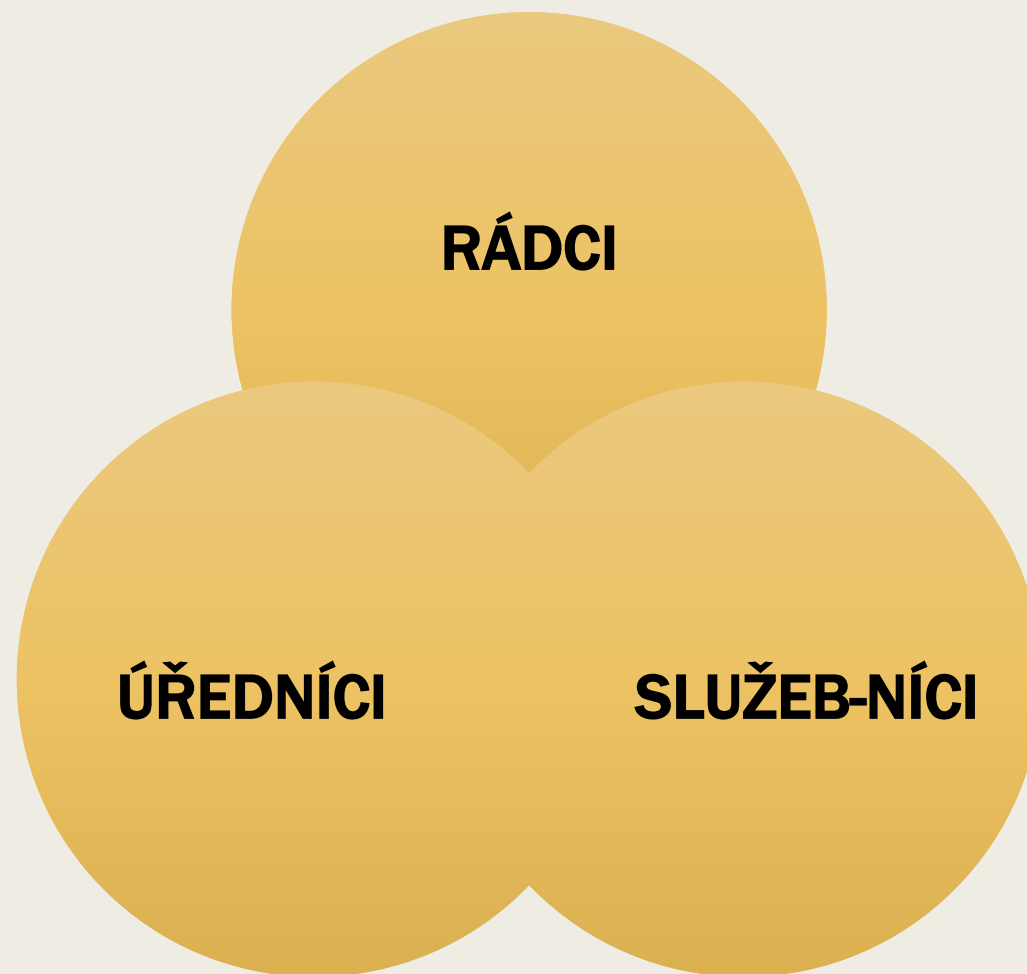
- **lidské společenství**, které si na (víceméně) pevně určeném území (víceméně) úspěšně nárokuje pro sebe monopol (kontrolu) na legitimní použití fyzické moci
- **poměr panství člověka nad člověkem**, opírající se o prostředky moci, jež je dobrovolně uznávána za legitimní

„PANSTVÍ“

- šance nacházet poslušnost u určitého okruhu lidí pro každý příkaz, který je vydán
- x moc: legitimita, dobrovolnost
- základ stv. panství → legitimizační nástroje:
 - konsensus (Schneidmüller)
 - rituální inscenace (Althoff)
- předmětové členění (Moraw)

„SPRÁVA“ (Willoweit)

- prostředky a způsoby výkonu panství
- stabilizace v prostoru
- projevy:
 - *zpísemnění vladařských aktů*
 - *zajištěním opakovatelnosti činností na podkladě archivní dokumentace*
 - *profesionalita aparátu*

„ÚŘAD“

- **„genetické pojetí“** (Moraw): množina dobově a místně podmíněných správních činností, vykonávaných v zastoupení za panovníka, jenž nemohl plnit své povinnosti naráz ve všech koutech své rozlehlé říše
- **úřad je služba na principu delegace a zastoupení**
- okruhy činnosti: 1. výkon svěřených úředních pravomocí, 2. správa majetku
- smluvní základ
- **PO:** proaktivní ochrana vladařských práv a správa majetku + fidelita jako korektiv řádného výkonu úřadu
- **PR:** odměna

BENEFICIÁRNÍ SYSTÉM

- **družina** (Graus) → **úřední beneficia** (Žemlička)
 - termín: Russocki
 - pův.: VM
 - **def. znaky:**
 - *neexistence většího soukromého vlastnictví*
 - *politická elita žije z podílu na důchodech státu, které jsou ji odměnou za službu panovníkovi*
 - **organizační pilíře:** 1. hradské zřízení, 2. služebná organizace
 - **materiální pilíře:** 1. veřejná břemena obyvatelstva, 2. výnosy knížecího hospodaření, 3. regály a monopoly
 - KRITIKA:
 - **„soukromé“ režijní velkostatky x „velká knížecí vesnice“ (Třeštík)**
 - **centralizované „patrimoniální panství“ (Russocki) x „konsensuální panství“**

INSTITUTE

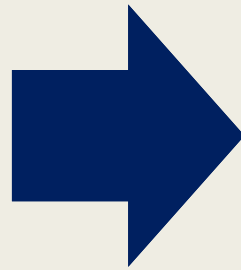
DVŮR (*curia*): CENTRUM

- **CO:** organizované společenství → 1. nadřízených a podřízených osob, 2. kolem vůdčího jednotlivce, který je jeho tvůrcem, 3. má správní, politické a soudní fce + 4. z hosp. dův teritoriálně zakotvené, 5. má fce reprezentační a kult., 6. je centrem mzn. aktivit (Hlaváček)
- **KDO:**
 - ***curia minor*** → „**všední**“: členové vládnoucího rodu s „domácností“ (úředníci + služebníci + rádci)
 - ***curia maior*** → „**slavnostní**“: obec. shromáždění
- **KOLIK:** cca desítky (12.-13. stol.)
- **teorie:**
 - „***Hausherrschaft***“ (Brunner): původ dvora v rodině
 - „***Zivilisationsprozess***“ (Elias): evoluce domácího služebníka ve dvorského hodnostáře
 - „***Hof als soziales System***“ (Hirschbiegel): kultura, vliv, čest, koloběh darů, klientelismus“

DVORSKÉ ÚŘADY

- **čtveřice hlavních úřadů**
(od 12. stol., Rösener)

- *komorník*
- *maršálek*
- *stolník*
- *číšník*

- **dvorské úřady**
(čestné služby a chod dvora)

- *maršálek*
- *lovčí*
- *mistr kuchyně*
- *mečník*
- *stolník*
- *číšník*
- *další služebnictvo*

- **zemské úřady**
(veřejná správa s celozem. působností)

- *nejvyšší komorník*
- *mincmistr*
- *dvorský sudí*
- *kancléř a kancelářský personál*

PANOVNÍK

- **titulatura:** („pražský“) **kníže** → **král** (osob., dědičný)
- **pax, Sv. Václav = věčný panovník** → **transpersonální monarchie 12. stol.** (Třeštík, Nový)
- **pravomoc:**
 - **vojenská** → vojevůdce event. zástupce, terit. omezení (výpravy, služba), sněm. svolení (zda? x po 1526 kolik?)
 - **soudní** → zdroj a garant spravedl., předseda soudů, odvolání od soudu komor. (obec. nekonkurence zem. soudu) a dvor. (léna, odúmrti), apelační soud 1548, prokurátor
 - **zákonodárná** → obyčej x psané právo (sněm. usnesení, majestáty s pečeti, obec. nálezy, ZZ), konkurence zem. sněmu a soudu
 - **finanční** → po 1526 komorní x korunní majetek (1499, dispozice s vůlí stavů)
 - **správní** (vč. lenní, nad církví) → zem. hejtmani, místodržící, jmenování a odvolání zem., kraj. a dvor. úředníků, jmenování soudců, od 2. pol. 13. stol.: **dominium speciale** (města, duch. instituce, regály) x **generale** (spor PHA vs. BNO)
 - **VÝV:** pravomoci trvají, mění se míra a způsob jejich uplatňování
- **nástupnictví:**
 - **dědičnost (seniorát) + přijímání/volba** + říš. aprobace + designace + nastolovací rituál

PANOVNICKÁ RADA

- **KDO: libovůle panovníka**, postupně omezovaná →
 - v Č první zmínky v listinách z 13. stol., ve 14. stol. transformace:
 - **ad hoc poradní sbor** → **stabilní instituce**
 - **loajalita k zájmům panovníka** → **podvojná loajalita k panov. a zem. obci**
 - v Č po 1526 **diferencované obsazení**:
 - **nejužší** → nejv. zemští hodnostáři
 - **užší** → + zemští soudci
 - **širší** → + radové komorního soudu + důvěrníci pan. + delegáti sněmu + odborníci
- X centrální poradní sbory Habsburků
- v Č po 1526 **vyprofilované kompetence**: sdílené → obsazování úřadů, výlučné král. → nejvyšší správní úřad, výlučné stav. → stav. výbor
- **O ČEM: libovůle panovníka** → dříve poradní, „kancelářská“, pak i správní a soud. činnost
- **ZNAKY: fidelita** (přísaha) + **elasticita** (Morav) → věc. a os. nevyhraněnost, proměnlivý a heterogenní soubor jednotlivců (substrát – polit., voj. moc, odbornost) se stabilním

ZEMSKÝ SNĚM

- stupeň organizovanosti a fáze vývoje stavovského sys. reprezentace: „SNĚM“ (pohusit. obd.) x „SHROMÁŽDĚNÍ“ (předhusit. obd.)
- platforma pro utváření mocenského dualismu, legitimizace panov. rozhodnutí
- JAK:
 - asymetrie panov. > předáci
 - dříve pokřik, „mrmlání“; užší kurie x širší kolokvium (Šimeček)
 - pozd. stav = kurie → v kuriích *viritim*: zásady zájmu, většiny, vážení hlasů x ve sněmu *curiatim*: zásada jednomyslosti (jednání odděleně, společně jen při zahájení a uzavření sněmu)
- CO: věcná specializace →
 - dříve nejdůl. záležitosti „veřejného“ života (přijímání panovníka, bis. volba, válka a mír, legislativa, správa, spory a nespory)
 - pozd. oddělování soudní a legislativně-správní agendy: předpisy, inkolát, **berně**, volba panovníka
- KDO: *omnes Bohemi* → sociální stratifikace → dříve všichni dospělí svobodní muži, pak zemští předáci, event. bojovníci „druhého řádu“ (Žemlička)

ZEMSKÝ SNĚM

VÝVOJOVÉ FÁZE:

1. obd. předhusitské

- diskontinuita s kmen. strukturami („věče“)
- Č od 10. stol. x M od 13. stol.

2. obd. husitské

- omezení na čes. území
- strukturální změny → kompetence (dle potřeby a rozložení sil, nově ot. vlády, slabost), složení (města, rytířstvo), způsob svolávání (zemská obec) a rozhodování („kolbiště zájmů“, usnesení ve formě článků)

3. obd. jagellonsko-habsburské

- stavov. reprezentace → sys. kurií, dualismus, stabilizace jednací praxe

TYPOLOGIE SNĚMŮ:

- generální (od 14 st.)
- zemské
- krajské

ZEMSKÝ SOUD

- nejasné poč. v Č 13. stol.: kontinuita x diskontinuita (reforma PO II)
- **KDE:** Č → Praha, M → Brno, Olomouc
- **KDY:** 4 x do roka o kvatembrech (cír. období postu)
- **O ČEM:** žaloby na šlechtice, spory o svobodné a deskové statky
- **JAK ROZHODUJE:** nálezy obecné x zvláštní
- **JAK JEDNÁ:**
 - jednací řeč čeština
 - větší x menší (menší úředníci, spory o předmět nižší hodnoty)
 - obsazení:
 - **král**
 - **nejv. zem. úředníci:** komorník → fiskální zájmy, sudí → řízení jednání, písař → pís. evidence, purkrabí → donucovací moc
 - **šlecht. přísedící zv. „kmeti“:** nejprve asi 12 (jako krajů), pak 20

HRAD. SOUSTAVA (*civitates, provinciae*): PERIFERIE

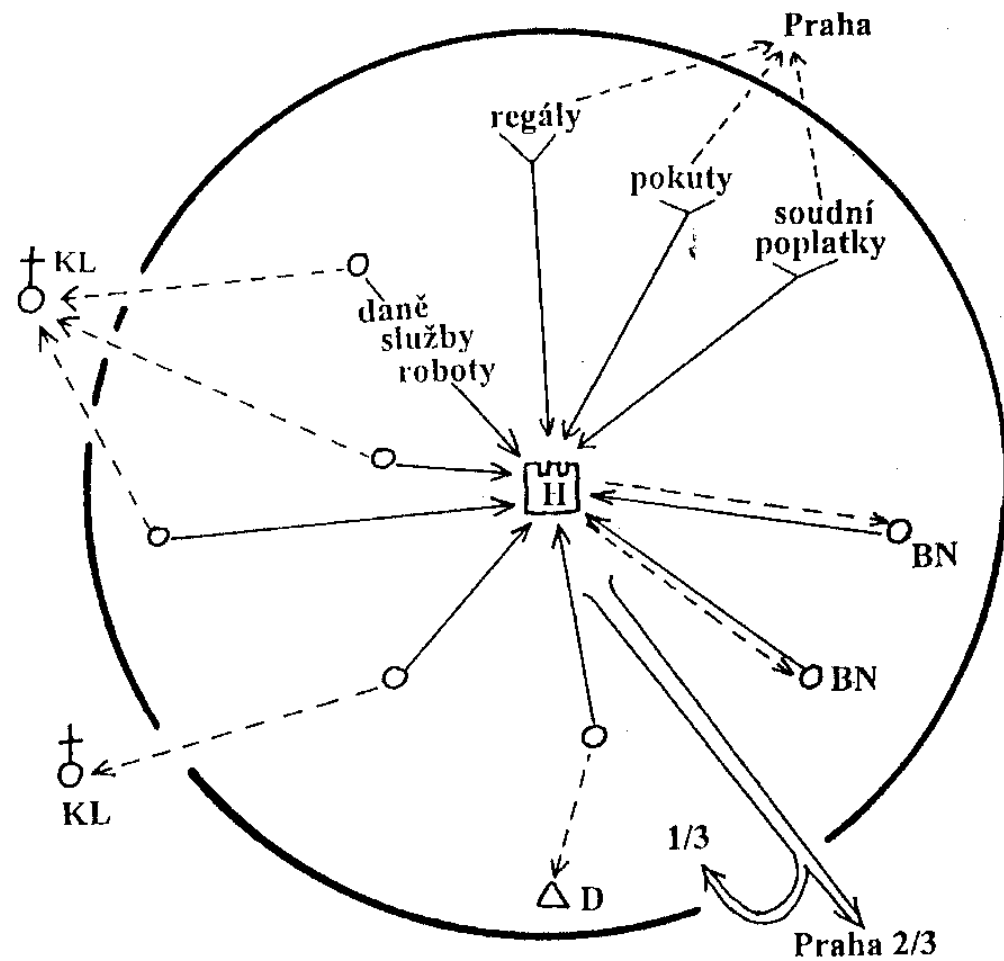
- **chronologie** dle Slámy:

1. *Bořivoj – upevnění přemysl. hegemonie ve středních Čechách s pomocí VM*
2. *Spytihněv I. – přemysl. doména ve středních Čechách (Tetín, Libušín, Mělník, S. Boleslav, Lštění)*
3. *Boleslav I. – likvidace okolních knížat, expanze přemysl. hradské organizace do zbytku Čech*
4. *Břetislav I. - stabilizace hradištní sítě*

- **hradiště** → opevněná mocenská centra s fcemi: správní, soudní, ekon., voj., nábožen.

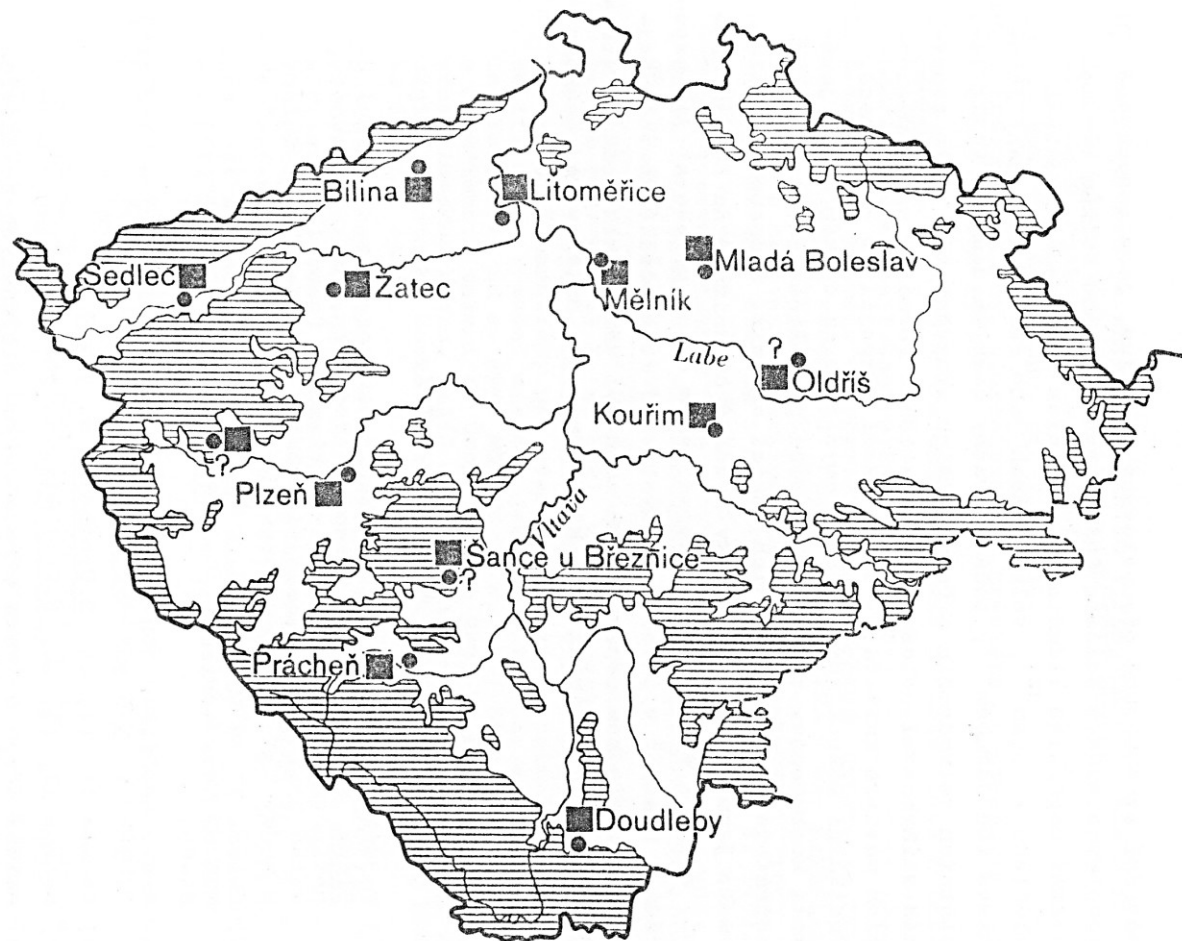
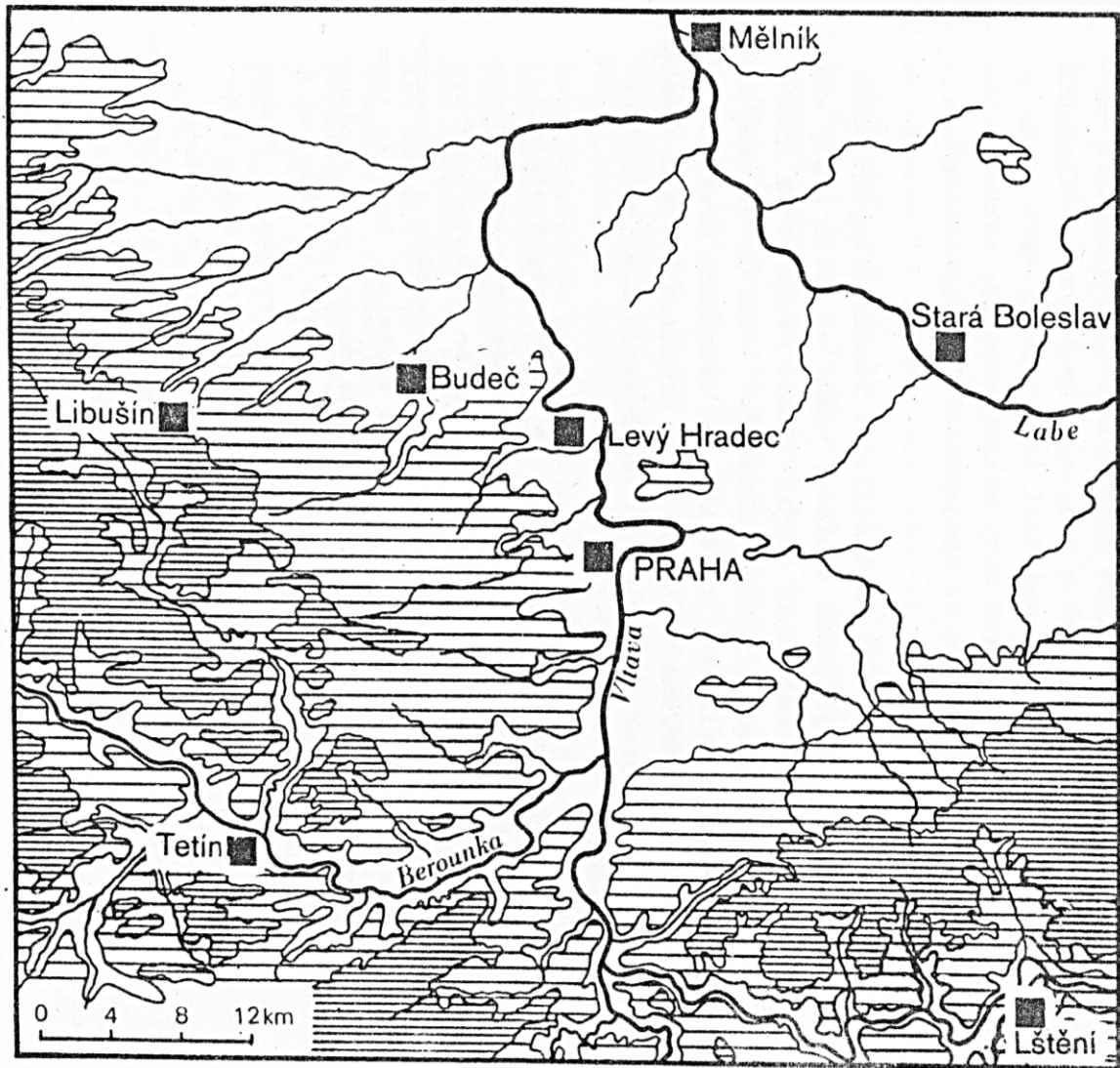
- **villikace** → panovnická doména organizovaná do dvorců

? **služebná organizace** (místní název x pís. doklady o spec. výrobě celé vesnice)

Obr. 1. Druhá polovina 12. století
 BN – benefícia; D – lovecký dvůr; H – správní hrad; KL – klášter

(autor: Žemlička)

(autor: Sláma)

LOKÁL. ÚŘADY

HRADIŠTĚ:

- správce/kastelán
- sudí
- vilik
- komorník
- arcikněz
- služebný personál

VILIKACE:

- vilik
- lovčí

MĚSTO: městská (samo)správa

■ **institucionální pohled:**

- mír
- svoboda
- právo
- zřízení

■ **stavebně-his. pohled: areál, hradby**

■ **hosp.-sociální pohled: oddělení výroby a obchodu a převaha nad zeměděľ., spol. diferenciacce**

■ **funkcionální pohled: polit.-administrat., voj., ideolog., prod., směnná a kult fce**

Založení města

- možnosti:
 - v návaznosti na starší sídelní útvary
 - na zeleném drnu
- povolení - panovník
- provedení - lokátoři

Druhy měst (dle vrchnosti)

- královská města (horní, věnná ...)
- poddanská města
- na pomezí: komorní města

Městská správa

- **vrchnostenský prvek:**
 - podkomoří/hofrychtěř (soud.)
 - rychtář
 - zřízení: biřic, kat
- **samosprávný prvek:**
 - městská rada
 - purkmistr
 - konšelé + kmeti
(magd. obl. pro soud.)
 - obec
 - cechy
- **kancelář: písař**

Městské právo a soudnictví

■ obsah:

- oprávnění a svobody navenek
- právo platné uvnitř města, dle něžž se rozhoduje na měst. soudu
- zřízení

■ hlavní oblasti:

- jihněmecké
- severoněmecké (Magdeburg)

■ fragmentární (materiální i procesní)

■ měst. soud:

- rychtář + konšelé

■ druhy soudů:

- zahájené
- posudky
- mimořádné
- podkomořský
- denní

STATEK: vrchnostenská správa

■ správ. jednotky:

- panství: rentovní → režijní
- statek

■ správ. činnosti:

- ekon. → provoz panství
- soud.
- policejní
- přenesená „VS“ → daně, voj.

■ správ. aparát:

- hejtman/úředník → vrcholný orgán: kancelář, hospodaření, styk s poddanými
- purkrabí → voj. velitel a správce hradu, nemovit. majetku a dominikál. hospodářství, správní dohled
- písař → čistopisy, registratura, zastupování hejtmana
- důchodní písař → příjem a výdej peněz, fin. evidence
- obroční/pivovarský/rybničný písař → „sektorová“ účet. evidence
- šafáři/správci → vrchnost. dvory a podniky
- spec. služebníci a řemeslníci

KRAJE

ČECHY:

- **správní fce**
- pův.: 13. stol. (Rieger)
- dle „spádových center“ (města, hrady)
- cca 12 + 4 „vnější“ kraje
- **KDO a CO:**
 - **2 poprávci, pak hejtmani** (usedlí v kraji, po jednom z pan. a ryt.) → „poprava“ = souhrn policejních a soudních pravomoci
 - **krajské sněmy** → regionál. záležitosti, poradní fce

MORAVA:

- **vojenská fce**
- pův.: 16. stol.
- nejp. 4, pak 5
- poprava v rukou král. purkrabí, měst a vysoké šlechty